

RMI

REVISTA
MONUMENTELOR
ISTORICE

1/2017

POST '90

6	Editorial Ștefan Bâlici
---	-----------------------------------

1

8	Dosar tematic	10	Despre formarea actualului și viitorului „arhitect-restaurator” – varianta „Ion Mincu”, București. Hanna Derer
		16	Re/Înființarea DM(AS)I. Un gest prematur în istoria protecției monumentelor istorice Peter Derer
		22	Studiile istorice din perspectivă bucureșteană Irina Popescu-Criveanu
		34	Un patrimoniu necunoscut: studiile istorico–arhitecturale ale arhitecturii urbane Nicolae Lascu
		40	Un public pentru Françoise Choay Kázmér Kovács
		44	Patrimoniul cultural, politica identității și cunoașterea științifică Gheorghe Alexandru Niculescu

2

56	Studii și cercetări	58	A construi sau a nu construi în Piața Revoluției din București? – o dilemă din perspectivă istorică Adrian Crăciunescu
		68	Câmpul istoric Mărăști Raluca Iosipescu
		76	Construcții școlare în ultimul sfert al sec. al XIX-lea în satele săsești din Țara Bârsei Adriana Stroe, Aurelian Stroe
		82	Biserica lui Bucur Ciobanul. Dincolo de legende Sergiu Iosipescu, Raluca Iosipescu

3

90	Dosar de restaurare	92	Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj Csilla Hegedüs, Zsuzsanna Eke, Dorottya Makay
104			Conacul P. P. Carp din Țibănești, jud. Iași Batem fierul la Conac! 2005–2017 Note pe marginea unei strategii în favoarea patrimoniului construit Șerban Sturdza, Alexandra Mihailciuc
118			Restaurarea Arcului de Triumf din București Aurora Târșoagă
128			Reabilitarea și promovarea identității culturale a Pieței Cetății și a Turnului Ștefan din Baia Mare Ildiko Mitru

4

136	Portret		Arhitect Rodica Mănciulescu
138			100 de ani de la naștere Cristina Mănciulescu, Ștefan Mănciulescu
148			Proiecte de restaurare Anca Filip

5

160	Eseu fotografic		Ștergeri incomplete Andrei Mărgulescu
-----	-----------------	--	---

6

172	Recenzii	174	Alexandra Mihailciuc „În jurul focului. Arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit” Corina Mihăescu
		178	Roberta Grignolo „Diritto e salvaguardia dell'architettura del XX secolo Law and Conservation of the 20 th Century Architecture” Oana Țiganea
		182	Alexandru Mexi „Grădinile Castelului Peleş. Mitologie dinastică și peisaj cultural” Ioana Tudora
		184	Jan Hülsemann „Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi” Iozefina Postăvaru

Patrimoniul cultural, politica identității și cunoașterea științifică

↳ Gheorghe Alexandru Niculescu	Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București alec_niculescu@yahoo.com
---------------------------------------	--

Cuvinte cheie	arheologie
	convenția de la Faro
	libertate politică
	drepturi epistemice
	naționalism
	abordarea din perspectiva capabilităților

Rezumat	Patrimoniul cultural nu este o moștenire a poporului român, nu este un ansamblu de valori la care să existe acces egal, ci o alcătuire politică, ale cărei rosturi sunt bine ilustrate de „Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național”, adoptate în 2016. Ele pun pe primul plan politica identității, întemeiată pe distincția între cei care știu și pot acționa și cei ce nu ar trebui să aleagă altceva decât să se lase conduși și instruiți de ei, și recunosc disciplinelor științifice implicate doar rolul de a stabili autenticitatea faptelor materiale utilizate de gândirea patrimonială ca suport pentru ideile pe care le promovează. Alternativa cea mai atrăgătoare pentru regândirea rolurilor pe care valorile din trecut le-ar putea juca este abordarea din perspectiva capabilităților, a cărei influență este vizibilă în Convenția de la Faro, adoptată în 2005.
---------	---

- 1 Adrian Crăciunescu, „Codul patrimoniului cultural ca necesitate pentru România”, în *Tendențe curente în protecția patrimoniului arheologic în România și Republica Moldova*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2016, p. 101.
- 2 Gerhard Richter, *Inheriting Walter Benjamin*, Bloomsbury, Londra, 2016, pp. 6-7. Citatul din Walter Benjamin (*Wer sein Wissen als überliefertes begriffen hat, in dem allein wird es überlieferbar, er wird in unerhörter Weise frei*) se află la pp. 5-6.

Motto:

Quel sujet parlant, quel sujet discourant, quel sujet d'expérience et de savoir voulez-vous minoriser du moment que vous dites: "moi qui tiens ce discours, je tiens un discours scientifique et je suis un savant"? – Michel Foucault

Trecerea de la regimul politic de dinainte de 1989 la cel de acum a lăsat pe loc, fără schimbări majore, instituții și moduri de a gândi. Cei care s-au ocupat de patrimoniul cultural înainte de 1989, care erau mai ales arhitecți, istorici și arheologi, au continuat să o facă și după aceea, fără o discuție consistentă despre ce a fost bun și despre ce ar merita schimbat.

Relațiile dintre patrimoniul cultural, instituțiile statului abilitate să se ocupe de el și disciplinele implicate în conservarea și utilizarea lui au rămas aceleași. Convingerea că instituțiile statului ar trebui și ar putea să dirijeze mersul cunoașterii științifice face ca aceste discipline, lipsite de o reflecție teoretică care să le sporească autonomia, să se concentreze în continuare mai ales asupra problemelor practice ale conservării și restaurării și să susțină, explicit sau implicit, valori precum autenticitatea, importanța originilor sau caracterul științific. În loc să avem o gândire autonomă din perspectiva acumulărilor și deschiderilor din discipline, avem încercări de a intui ce anume ar putea fi agreabil pentru câmpul politic, în scrieri care folosesc trimerile la legislația națională și transnațională pentru a genera manifestări subalterne ale autorității.

Este semnificativ ce s-a întâmplat atunci când inițiativa politică i-a pus pe experți – folosesc acest termen pentru a-i separa pe cercetătorii și universitarii obișnuiți de cei care, ca și ei, dețin o cunoaștere certificată de educarea într-o disciplină, dar o folosesc cu precădere în câmpul politic, unde ea nu se confruntă cu ce știu colegii, ci doar cu ce doresc politicienii – în situația de a alege cine să participe la elaborarea unui document care să orienteze acțiunile autorităților. Adrian Crăciunescu, coordonator al Comisiei pentru tezele prealabile ale *Codului patrimoniului cultural* – în *Tezele prealabile* se regăsesc părți importante dintr-un articol pe care l-a publicat în 2016 –, scrie despre cum s-a constituit echipa, proces aflat sub imperativul politic al operativității, și constată o dilemă: în ea ar fi putut să intre fie „oamenii sistemului politico-administrativ”, despre care crede că „nu au deloc cuprinderea problemelor și aplecarea asupra necesităților patrimoniului”, fie tot ei, dar preluând „propuneri ale «oamenilor de cultură»”, descriși ca neavând „nicio experiență sau apetență pentru înțelegerea sistemului politico-administrativ”¹. Desigur, în cele două categorii amintite intră oameni care au studii superioare, deci cunosc îndeaproape discipline care ar putea avea ceva de spus în legătură cu patrimoniul cultural, dar acestea par lipsite de relevanță. Poziția în câmpul politic contează, fie că este vorba despre politicieni și înalți funcționari, fie că este vorba despre „oamenii de cultură”, termen care îi desemnează la noi pe intelectualii care înseamnă ceva în partea politizată a spațiului public. Dintre disciplinele care ar fi putut fi implicate sunt de amintit filosofia (mai ales filosofia politică și etica), științele sociale (sociologia și antropologia), științele politice, istoria, arheologia, istoria artelor. Desigur, ar fi fost de dorit mai degrabă participarea unor cercetători activi, care știu ce se întâmplă în domeniile lor și nu se limitează la producția locală de cunoaștere, decât a celor care au ajuns experți, politicieni, funcționari sau „oameni de cultură”, de multe ori abandonând cercetarea.

Un rol determinant pentru „oamenii sistemului politico-administrativ” în problemele patrimoniului cultural nu are de ce să surprindă. El este alcătuire politică, care, așa cum se întâmplă cu alcătuirile politice în general, este prezentat ca fiind altceva decât este, ca fiind moștenirea culturală a poporului român.

O moștenire, metaforă care ne face să ne gândim la bunurile culturale din trecut ca la o proprietate și la națiune ca la o familie, conține lucruri care devin pentru moștenitori altceva decât au fost pentru cei de la care le-au moștenit și care pot fi păstrate sau abandonate. Relația moștenitorilor cu ea este directă, nu mediată. Așa cum scria Walter Benjamin, nu poate exista o continuitate a tradiției fără o continuă transformare, generată de faptul că relația noastră cu ea este una singulară și neprogramată, în care cel care primește este și cel care transmite mai departe, dar nu poate face asta dacă nu s-a confruntat cu statutul ei și cu ce conține: „[c]el care înțelege că ceea ce știe vine de undeva și că doar având această înțelegere poate transmite mai departe ajunge să fie liber într-un mod nemaiauzit”. Gerhard Richter crede că „liber într-un mod nemaiauzit” (*in unerhörter Weise frei*) se referă la faptul că o cunoaștere astfel dobândită poate intra în conflict cu procedurile autorizate, convențiile și normele legale curente cu privire la primirea unei moșteniri². Orice om care are încredere în ce știe poate trăi această libertate. Ea este, de exemplu, ce simte un arheolog care vizitează un muzeu și vede lucruri care-i sunt cunoscute, descrise în etichete și panouri în moduri pe care le înțelege

- 3 Jacques Derrida, *Spectres de Marx. L'Etat de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Éditions Galilée, Paris, 1993, p. 40, citat de Gerhard Richter, *op. cit.*, p. 8. Pasajul merită toată atenția: „Un héritage ne se rassemble jamais, il n'est jamais un avec lui-même. Son unité présumée, s'il en est, ne peut consister qu'en l'injonction de réaffirmer en choisissant. Il faut veuler il faut filtrer, cribler, critiquer, il faut trier, entre plusieurs des possibles qui habitent la même injonction. Et l'habitant de façon contradictoire autour d'un secret. Si la lisibilité d'un legs était donnée, naturelle, transparente, univoque, si elle n'appelait et ne défiait en même temps l'interprétation, on n'aurait jamais à en hériter. On en serait affecté comme d'une cause – naturelle ou génétique. On hérite toujours d'un secret – qui dit « lis-moi, en seras-tu jamais capable ? ». Le choix critique appelé par toute réaffirmation de l'héritage, c'est aussi, comme la mémoire même, la condition de finitude. L'infini n'hérite pas, il ne s'hérite pas. L'injonction elle-même (choisis et décide dans ce dont tu hérites, dit-elle toujours) ne peut être une qu'en se divisant, déchirant, différenciant elle-même, en parlant à la fois plusieurs fois – et de plusieurs voix.”
- 4 Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, ed. de John B. Thompson și trad. de Gino Raymond și Matthew Arnold, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1991, pp. 167-168. Vezi și Pierre Bourdieu și Loïc Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge, 1992, pp. 167-168.
- 5 *Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național*, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/TEZE_PREALABILE_CODUL_PATRIMONIULUI_fin041016.pdf, p. 19, accesat la 18.11.2017.
- 6 „Wovor werden die Phänomene gerettet? Nicht nur, und nicht sowohl vor dem Verruf und der Mißachtung in die sie geraten sind als vor der Katastrophe wie eine bestimmte Art ihrer Überlieferung, ihre «Würdigung als Erbe» sie sehr oft darstellt. – Sie werden durch die Aufweisung des Sprungs in ihnen gerettet” (Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften*. V.1-2, ed. de Rolf Tiedemann, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1991, p. 591).
- 7 De exemplu, Nona Palincă, „Arhaeological Heritage between the Public and Romanian Archaeology in the Age of Manele”, în *Caiete A.R.A.*, 7, 2016, pp. 10-11, crede că majoritatea cetățenilor României nu ar fi dispuși să plătească pentru conservarea descoperirilor arheologice.

foarte bine și cu care poate să nu fie de acord. Nu neapărat pentru că informația este greșită (se întâmplă și asta, mai des decât ar fi de așteptat), ci pentru că expunerea într-un muzeu înseamnă o recontextualizare care tinde să înlocuiască sau să intre în conflict cu contextele de descoperire și de interpretare cunoscute de arheolog.

Spre deosebire de o moștenire, patrimoniul cultural nu conține decât lucruri care trebuie păstrate, astfel încât el este, așa cum remarca Jacques Derrida, o realitate determinantă, scoasă de sub imperiul capacității noastre de a alege³. Iar relația noastră cu el nu este directă, ci depinde de măsura în care credem ce ne spun cei autorizați să se ocupe de el. Nu este trecutul nostru. Nu este nici măcar trecut. Prezentul politic dă valoare amalgamului de obiecte din care este făcut patrimoniul, subordonând și chiar făcând să fie uitat trecutul fiecăruia dintre ele, redus la funcția de a conferi vechime și autenticitate unor idei recente. Acest prezent este impus ca trecut comun, înlocuind adevăratele noastre moșteniri, pe care suntem implicit invitați să le ignorăm. Libertatea despre care scria Benjamin ne este luată, capacitatea noastră de a vedea în ce ni s-a transmis din trecut altceva decât văd autoritățile este minimalizată, anihilată chiar prin actele de exaltare a cunoașterii profesionale care merg până la a nega valoarea oricăror alte forme de cunoaștere, devenind astfel forme de violență simbolică, termen inventat de Pierre Bourdieu pentru a desemna impunerea unor cadre conceptuale de percepere a realității⁴.

Bogăția de sensuri evocată de Derrida, care ne cere să ne confruntăm cu lucrurile contradictorii care există într-o moștenire și să alegem, este înlocuită cu afirmarea unității patrimoniului cultural, subordonată mesajelor politice ale zilei, așa cum fac recentele *Teze prealabile* atunci când proclamă caracterul complementar al acestuia⁵: „[p]rotejarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural național implică menținerea diversității și complementarității tuturor expresiilor și formelor sale, locale și regionale, indiferent de caracterul majoritar sau minoritar al grupului social care le-a generat”. Cum ar putea lucruri din trecutul îndepărtat să fie expresii și forme ale patrimoniului cultural, o noțiune care a apărut în secolul al XIX-lea? Doar prin asocierea lor cu sensuri recente, care tind să le înlocuiască pe cele vechi. Există și bune intenții în acest pasaj, dar ideea că toate faptele adunate în patrimoniul cultural nu sunt decât expresii și forme ale unei singure realități, că sunt complementare, indică dorința de a-l subordona unui mesaj politic curent care ascunde natura contradictorie a realității. La acest mod de transmitere a moștenirii culturale se referea Walter Benjamin când scria: „De ce anume sunt salvate fenomenele? Nu doar, și nu în primul rând, de pierderea reputației și de disprețul la care sunt expuse, cât de catastrofa frecventă constituită de un anumit mod de a le transmite, de «aprecierea lor ca patrimoniu». Ele sunt salvate prin arătarea fisurii din interiorul lor”⁶.

Dacă patrimoniul cultural ar fi într-adevăr moștenirea unui popor, așa cum este el imaginat în ideologia patrimoniului cultural de la noi, obiectele, obiecturile și clădirile care fac parte din el ar fi ce ni s-a părut nouă, românilor, mai de preț de-a lungul timpului, în funcție de un set central de valori perene recunoscute de toată lumea, și ele ar fi protejate de fiecare dintre noi, pentru că oferă o imagine complexă și fidelă a ceea ce suntem.

Nimic mai departe de adevăr. Dacă ne luăm după mulți dintre cei care scriu despre el, patrimoniul cultural nu este alcătuit din ceea ce toți cei incluși în poporul român de această ideologie ar păstra, ci din ce numeroși cetățeni ar distruge, fie mânați de interese ce țin de bunăstarea personală, fie din simplă nepăsare⁷, dacă autoritățile nu ar opri acest lucru. Patrimoniul cultural nu este protejat de opinia românilor în general, nici măcar de cea a majorității, ci doar de cei mai buni și mai educați dintre noi, adică de politicieni și de cei care au o privire științifică asupra realității. Astfel conducerea politică este creditată cu o capacitate superioară de cunoaștere, iar lumea științifică cu importante responsabilități politice, dar simetria este doar aparentă, pentru că la noi la originea disciplinelor se află instituțiile statului, nu grupuri de oameni interesați care să constituie societăți savante, așa cum s-a întâmplat în vestul Europei. Autoritatea cunosătoare a statului în materie de arheologie este clar afirmată, cu mult înainte ca disciplina să se fi constituit la noi, într-unul dintre primele documente referitoare la constituirea unui patrimoniu cultural, emis de Eforia Școlilor din Țara Românească în 1839 la porunca domnitorului, document care subliniază inferioritatea celor care au făcut legea necesară:

„Nimeni să nu mai aibă voie a-și însuși vre un obiect de antichitate, măcar unde se vor găsi într’acest principat. Ci, îndată ce se află un asemenea obiect... să se trimită prin ocârmuirea locală la depozitoriul din colegiul S-tul Sava din București... Nimeni să nu fie volnic a scormoni în pământ pentru a scote obiecte

- 8 V. A. Urechia, *Istoria scolelor de la 1800–1864*, vol. 2, Imprimeria statului, București, 1892, p. 129. În 2017, într-un apel la solidaritate lansat în numele unui grup important de arheologi de la Muzeul Național de Istorie a României, nemulțumiți de faptul că directorul acestei instituții a achiziționat artefacte de la detectoriști, afirmă în termeni asemănători inferioritatea morală a acestora: „Legislația națională și internațională este menită să protejeze patrimoniul arheologic, nu să transforme această resursă culturală non-regenerabilă în izvor de îmbogățire a cetățenilor” (Eugen S. Teodor, *Apel către arheologi*, https://www.pettieonline.com/apel_catre_arheologi, accesat la 17.10.2017).
- 9 Laurajane Smith, *Uses of Heritage*, Routledge, Londra, 2006, p. 56. Vezi și Laurajane Smith și Emma Waterton, „There Is No Such Thing as Heritage”, în *Taking Archaeology Out of Heritage*, ed. de Emma Waterton și Laurajane Smith, Cambridge Scholars Press, Newcastle-upon-Tyne, 2009, p. 16.
- 10 Vezi *Strategia națională de apărare a țării pentru perioada 2015–2019. O Românie puternică în Europa și în lume*, 2015, http://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf, p. 9, accesat la 23.11.2017; „1.3. Obiective naționale de securitate. ...22. Din perspectivă internă (cu albine în original), obiectivele naționale de securitate vizează: promovarea identității naționale, inclusiv prin prezervarea și valorificarea patrimoniului cultural și natural...”.
- 11 Aurelia Borzin, „Interviu. Dan Puric: «O mare parte din popor a devenit populație, adică fără conștiință», în *ziarul Național*, 7 aprilie, 2014, <http://www.ziarulnational.md/interviu-dan-puric/>, accesat la 20.11.2017.
- 12 Daniel Roxin, „România și revoluția conștiinței”, în *Basarabia literară*, 5 octombrie, 2013.
- 13 O comparație ar putea da de gândit. După datele oferite de <http://worthofweb.com>, la 10 decembrie 2017 unul dintre blogurile lui Daniel Roxin, <http://adevaruldespredaci.ro>, avea o medie de 494 vizitări pe zi, în timp ce website-ul Muzeului Național de Istorie a României avea o medie de 356 de vizitări pe zi.
- 14 Într-o discuție avută în anul 2000 la *Wissenschaftskolleg zu Berlin*, am profitat de prezența unor invitați veniți din multe țări pentru a întreba dacă au o asemenea noțiune la ei acasă. Doar un istoric din Mexic, Mauricio Tenorio, mi-a spus că există așa ceva și în mediul în care s-a format.

de antichitate, căci, asemenea scormonituri neavând drept scop, decât un interes pecunier prea de nimic, după ce ei de multe ori și pierd munca în zadar, apoi strică și întunecă șirul sistematic al lucrărilor în asemenea descoperiri”⁸.

Instituirea unei inegalități constitutive pentru statul național, între cei care conduc și interpretează și cei care nu pot și, prin urmare, nu trebuie să facă aceste lucruri, pare să fie o funcție centrală a patrimoniului cultural. Din această perspectivă, propunerea făcută de Laurajane Smith, ca tot patrimoniul cultural, inclusiv cel alcătuit din clădiri și obiecte, să fie considerat intangibil, pentru că obiectul protecției este constituit din valori și sensuri menite să ne arate cum trebuie înțeles prezentul, faptele materiale nefiind decât simbolizări ale acestora, poate fi utilă⁹. Dacă lucrurile ar sta așa, am putea înțelege mai bine de ce autoritățile alocă atât de puțin pentru protejarea patrimoniului, deși distrugerile, prezența chiar ca amenințări la siguranța națională, se înmulțesc. Inegalitatea constitutivă este confirmată și apărută de semnalele de alarmă și de reacțiile revoltate. Deci ceea ce contează nu se află în pericol.

Deși este evident că rutinele generate de finanțarea insuficientă, care face ca instituțiile implicate să nu-și poată îndeplini obligațiile prevăzute de legislație, și particularitățile tradițiilor locale de cercetare implicate au un rol decisiv în degradarea patrimoniului cultural, acestea sunt foarte rar discutate. În schimb, sunt des evocate amenințările care vin din afara instituțiilor care au grijă de el și este cerută o mai mare implicare a statului în protejarea lui, mai ales a instituțiilor care pot folosi forța în mod legitim. Nu numai a poliției. Câtă vreme patrimoniul este o chestiune de siguranță națională¹⁰, ceea ce sporește utilitatea numeroaselor doctorate în domeniul „Informații și Securitate Națională” deținute de politicienii noștri, ne putem aștepta ca să intervină și serviciile de informații și armata.

Dușmanii patrimoniului cultural sunt interni, sunt oameni cărora patrimoniul le aparține în măsura în care le aparține și celor care-l protejează, dar care înstrăinează, distrug sau lasă să fie distruse bunuri despre care ar trebui să știe cât de importante sunt pentru viața lor. Putem crede că este vorba doar despre persoane izolate, care au, din diferite motive, comportamente condamnabile, o minoritate a cărei coerență este dată doar de ieșirea în afara legii. Dar lucrurile nu sunt prezentate doar așa. Dușmanii patrimoniului pot fi majoritatea care se îndepărtează de ceea ce o minoritate crede că ar trebui să gândească și să facă, populația în opoziție cu poporul, așa cum apare ea la unii gânditori naționaliști.

De exemplu, Dan Puric crede că în condițiile istorice create de vecinătatea cu marile imperii, „[o] mare parte din popor a devenit populație, adică fără conștiință, s-a adaptat, și-a schimbat ereditar comportamentul. A devenit, cum a zis Tudor Vladimirescu, neam de slugi. Foarte puțini au fost cei care și-au păstrat verticalitatea. Ția puțini au ținut poporul”¹¹.

Daniel Roxin dezvoltă distincția astfel:

„– «Poporul român» și «Populația României» sunt două entități distincte care, deși ocupă același spațiu geografic, par să trăiască în lumi paralele, rațiunile lor de a exista fiind fundamentale diferite:

– «Populația României» își trăiește viața între un mic și o bere, între o manea și o telenovelă. «Poporul român» își duce existența cu un ochi ațintit asupra valorilor trecutului și cu celălalt scrutând viitorul, fiind sensibil acum, în prezent, la «Balada» lui Porumbescu și la versurile lui Eminescu.

– «Populația României» este șmecheră și hoată, dispusă oricând la compromisuri. «Poporul român» crede în cinste și dreptate și își dorește o viață fără compromisuri.

– «Populația României» nu are nici o identitate și nici nu o interesează așa ceva. «Poporul român» luptă să își apere identitatea, înțelegând necesitatea și beneficiile acesteia”¹².

Nu pot estima cât de răspândite sunt asemenea idei¹³. Asocierea lor cu poziții anti-europene le face dezagreabile pentru unii, spargerea unității poporului, așa cum este înțeles el de obicei, le face inacceptabile pentru alții. Totuși am întâlnit des la noi sentimente de superioritate substanțială ale intelectualilor, raționalizate divers, uneori conținute într-o sintagmă care nu știu cum ar putea fi tradusă în engleză sau germană, pentru că aceste limbi nu au o noțiune echivalentă: „intelectual de rasă” sau, în varianta mai nefericită, „intelectual rasat”¹⁴. Nu cred că este nevoie de multe argumente pentru a susține ideea că la noi politicienii se cred superiori. Mi se pare suficient să amintesc faptul că ei cred că fac parte dintr-o clasă, clasa politică, singura clasă prezentă în discursul public din România, și deseori îndemnuri la „schimbarea mentalității” pe care, asemenea unora dintre intelectuali, mulți politicieni le adresează celor care nu se ridică la nivelul lor.

Identitatea națională poate să pară distribuită uniform, reducând inegalitățile și oferind oricui acces la resursele comune. Nu este însă așa, și asta nu

- 15 Zygmunt Bauman, „Soil, blood and identity”, în *Sociological Review*, 40(4), 1992, pp. 685–686.
- 16 *Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național*, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/TEZE_PREALABILE_CODUL_PATRIMONIULUI_fin041016.pdf, p. 19, accesat la 18.11.2017. Aici și la p. 20 se găsesc și restul principiilor.

doar la cei doi autori citați mai sus. Deși este prezentată ca un lucru de mare preț pentru orice român, identitatea națională este compusă din trăsături care nu pot fi determinate de oricine, ci doar de cei autorizați să facă asta, de politicieni, funcționari și intelectuali.

Aceștia din urmă produc – de obicei din birouri și din lecturi, cunoașterea directă a oamenilor, asistată de o metodologie științifică, este rară – imaginile cele mai consistente, orientându-se după exigențele ideologice ale vremii în care scriu și oferind de obicei constatări care sunt mai degrabă afirmații prescriptive. De regulă, în asemenea scrieri sunt exaltate calități remarcabile și semnalate defecte întristătoare. Este nevoie de ambele pentru a justifica intervenția celor autorizați, pentru a le pune în valoare pe primele și pentru a le înlătura pe cele din urmă. Asta se face prin educație, înțelegând ca transmitere de cunoștințe de la cei care știu, către cei care sunt ignoranți. Cât de nefirească este situația celor care trebuie să afle de la cei autorizați cine sunt și ce posibilități au devine vizibil dacă ne imaginăm autorii unor asemenea descrieri ale poporului român confrunțați cu încercări de înțelegere a activității lor prin reducerea la identități. Nu cred că ar fi mulțumiți ca realizările lor să fie explicate prin trăsăturile generale ale poporului din care fac parte.

Multă lume la noi, chiar cei care resping naționalisme de felul celui pomovat de Corneliu Vadim Tudor, crede că identitatea națională este benefică pentru că produce solidaritate. Din cele spuse până acum este limpede că ea, așa cum este administrată acum, produce asimetrie și convingerea unora că sunt superiori celorlalți, derivată în mare măsură din recunoașterea oferită de instituțiile statului. Așa cum a constatat Zygmunt Bauman, analizând un text al lui Maurice Barrès¹⁵, ideologia națională nu promovează solidaritate, ci afinitate. Dacă solidaritatea poate fi generată de felul în care ne reprezentăm ce și cine ar merita sprijinul nostru, afinitatea se întemeiază pe legături care nu pot fi alese și nici abandonate, este un determinism care poate fi invocat de cei care se pricep, din nou politicienii și intelectualii, pentru a genera solidaritate dincolo de ce ar crede cei mobilizați. Solidaritatea este prezentată ca o datorie și nu ca un comportament ce poate fi adoptat ca urmare a unei deliberări a celor implicați. Ea este automată și legitimează conducerea politică prin transmiterea ideii că politicienii români vor avea grijă de concetățenii lor în virtutea unei asemănări fundamentale, în raport cu care diferențele, precum cele de avere, sunt neînsemnate. Orice solidaritate care nu se întemeiază pe această afinitate, care îi leagă și pe cei furați de cei care au furat de la ei, lucru util în regimurile politice cleptocratice, este suspectă pentru că afectează unitatea națională. Avem doar libertatea de a alege ce ne-a fost scris și ce ni se prescrie, de a accepta fără a judeca, pentru că, ni se spune, trebuie să ascultăm de cei mai buni decât noi. Din păcate, patrimoniul cultural este unul dintre mijloacele folosite pentru a cultiva și legitima distanța dintre cei care conduc și cei care sunt conduși.

Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național, adoptate în timpul unei guvernări care a reușit într-un timp scurt să arate mai multă competență și bune intenții decât oricare dintre cele de după 1989, conțin 10 principii „care ar trebuie să fundamenteze orice măsură publică sau privată luată în raport cu patrimoniul cultural”. Primul este acesta: „Patrimoniul cultural este un ansamblu de valori materiale și imateriale ce constituie o resursă de identitate națională non-regenerabilă, fundamentală pentru o dezvoltare durabilă”¹⁶.

Ideea că dezvoltarea – fiind vorba despre „dezvoltare durabilă”, termen aplicat în general statelor, probabil asta au autorii în gând, bunăstarea individuală urmând să decurgă din cea a statului – se întemeiază pe identitate, deci că ce putem fi depinde de măsura în care rămânem ce am fost și, mai ales, de felul în care suntem imaginați de către cei care sunt autorizați să o facă, că ce am putea realiza nu poate merge dincolo de reproducerea a ceea ce există în această imagine oficială, face capacitatea noastră de a spera un viitor diferit de prezent suspectă și necesitând grija autorităților. Ce doresc oamenii să facă și să devină este încadrat în identitatea națională, dar părerea lor despre ce înseamnă să fii român nu are importanță. Suntem încurajați să ne subordonăm viitorul trecutului prezentat de către politicieni, care ne propun păstrarea tradițiilor ca fiind principalul instrument al progresului și reproducerea identității naționale ca fiind o garanție a acestuia.

Faptul că politicienii au nevoie de identitatea națională a cetățenilor este lesne de înțeles. Existența lor este legitimată de existența unei națiuni pe care o reprezintă. Doar așa un stat care se numește România se poate prezenta ca fiind al românilor și se poate oculta inversiunea pe care se întemeiază funcționarea lui și a tuturor statelor moderne: deși ele se prezintă ca fiind instrumente ale unei voințe generale, care se exercită prin delegare, acțiunile lor impun voința unor

- 17 Pierre Bourdieu și Roger Chartier, *The Sociologist and the Historian*, trad. de David Fernbach, Polity Press, Londra, 2015, p. 60.
- 18 Pierre Bourdieu, „Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field,” trad. de Loïc Waquant și Samar Farage, în *Sociological Theory*, 12(1), 1994, p. 1.
- 19 În tradiția de cercetare arheologică de la noi, această idee, preluată direct din ideologia națională, face ca și acum cercetătorii să nu poată spune prea mare lucru despre obiectele și situațiile pe care le analizează, în afară de „identificarea” lor, deci de atribuirea lor unor entități de felul popoarelor, ceea ce susține reprezentarea umanității ca fiind, în toate epocile, alcătuită ca și acum, idee frecventă în ideologiile naționale. Cum pentru identifi-care sunt folosite procedee foarte simple, în primul rând asemănările dintre obiecte și apoi răspândirea lor, interesul pentru ce făceau oamenii din vechime și pentru felul în care am putea ajunge la acțiunile lor folosind descoperirile arheologice a fost redus și astfel am ajuns la o stagnare din care nu putem ieși imitând rezultatele cercetărilor făcute în alte țări, unde cercetătorii nu cred că identitățile ne pot spune ce făceau oamenii și încearcă să ajungă la acțiunile lor folosind alte mijloace.

grupuri mici celor pe care pretind că-i reprezintă, cultivă moduri de a gândi menite să-i facă pe cetățeni să-și subordoneze aspirațiile statului, a cărui bunăstare ar trebui să devină scopul lor principal. În loc ca noi să le spunem „oamenilor sistemului politico-administrativ” cum să gândească și ce să facă, ei ne spun nouă, cu autoritatea cu care au fost înzestrați, folosind monopolul legitim al statului asupra violenței fizice și asupra celei simbolice¹⁷, și astfel ajungem să gândim ca un stat, în interesul statului, cu categorii produse și garantate de el, pe care le aplicăm spontan întregii realități, inclusiv statului însuși, ceea ce nu ne ajută să-l înțelegem, pentru că statul se gândește pe sine în gândurile noastre¹⁸.

Cei care văd în identitățile administrate de către stat instrumente de dezvoltare cred că ce sunt oamenii, români, profesori, mecanici, femei etc. se poate deduce din identitatea lor¹⁹. Diferențele nu contează, contează doar asemănarea. Astfel, toate femeile sunt mame iubitoare, toți profesorii sunt oameni învățați – asta ne garantează statul care le-a acordat titlul de profesor – și toți mecanicii se pricepe la ce ar trebui să se priceapă. Există excepții, dar ele sunt anomalii. Realitatea este alta. Câtă vreme o identitate conferă avantaje, ea poate fi asumată fără ca activitatea să corespundă așteptărilor. Interesați de identitate, de evaluarea acțiunilor celor din jurul nostru pornind de la certificările oferite de stat, nu ne uităm cu destulă atenție la acțiuni și nu am dezvoltat mijloace prin care să putem examina valoarea lor dincolo de certificare, ceea ce face ca să întâlnim peste tot oameni care dispun de ce este necesar pentru a atesta nivelul lor de pregătire, dar a căror competență este mult sub ce ar fi de așteptat sau chiar lipsește cu totul.

În *Tezele prealabile* nu se spune explicit că patrimoniul cultural nu produce identitate națională prin simpla sa existență, că are nevoie de interpretare, și nici dacă el este o resursă pentru toată lumea sau doar pentru unii. Nu cred că bunurile de patrimoniu, de exemplu cele de care mă ocup, recipiente ceramice, fibule, catarama, mărgelă, piepteni și pahare din sticlă descoperite în Muntenia și datate în epoca romană târzie, produc identitate națională prin simpla lor existență. Doar interpretarea lor poate face asta, și ea este produsă de oameni cu o pregătire specială, capabili să introducă aceste obiecte în genealogia prezentului, adică de istorici și arheologi. Fără ei, semnificațiile acestor obiecte rămân reduse la ce oferă modesta lor aparență. Absența referirii directe la interpretare – care restrânge numărul celor pentru care patrimoniul este o resursă la cei autorizați să o facă – nu este un accident. Pentru ca patrimoniul cultural să funcționeze așa cum trebuie, valorile pe care le promovează trebuie să pară înscrise în obiecte vechi și autentice, nu rezultatul unor păreri care ar putea fi contestate.

Astfel, acest prim principiu, care promovează importanța patrimoniului cultural pentru orice cetățean al României, ascunde faptul că impune diferența între cei care pot interpreta, pentru că sunt autorizați să o facă, și cei care trebuie să accepte interpretările, pentru că este unica lor șansă de a ști ceva care să aibă valoare. Această diferență este vizibilă în alte principii din cele 10. Dacă „[p]rotejarea patrimoniului cultural național este în responsabilitatea fiecărui cetățean” (principiul IV), este limpede că nu toți cetățenii sunt implicați în același fel, de vreme ce „[p]rotejarea patrimoniului cultural presupune un complex de acțiuni care necesită înaltă specializare” (principiul VII), iar declararea patrimoniului cultural ca fiind „parte integrantă din formarea și educația permanentă a cetățenilor” (principiul VIII), marchează încă o dată diferența dintre cei care educă și cei care sunt educați.

Principiul IX declară că: „Patrimoniul cultural este fundament al unei societăți incluzive și participative”, dar, în afară de educație, nu găsim în *Tezele prealabile* nimic despre cum se realizează pe acest fundament o astfel de societate. Cu alte cuvinte, cetățenii pot fi incluși și pot participa doar învățând ce este de învățat de la cei care știu.

Conform acestor principii, patrimoniul cultural devine un obiect paradoxal: el este proprietate publică, trebuie protejat de toată lumea, dar cei care înțeleg semnificațiile lui sunt o minoritate, care transmite ce știe despre ele majorității. Multitudinea de sensuri ale faptelor culturale din trecut este ocultată și înlocuită cu interesul curent pentru identitate, stimulat de o politică ce limitează libertatea celor cărora li se aplică prin folosirea de categorii la a căror definire ei fie nu au acces deloc, fie au un acces limitat prin efectele inegalității epistemice instituite de către stat, care face ca ce cred cei care nu au o „înaltă specializare” să aibă puțină importanță. Această politică urmărește impunerea unor cadre conceptuale celor care nu au mijloace pentru a le contesta, și sunt învățați că nu le pot contesta și că nici nu au dreptul să o facă.

Folosirea patrimoniului cultural ca resursă pentru cei care se ocupă de identitatea națională ar trebui să genereze protestele arheologilor. Arheologia este o disciplină științifică, prin urmare nu are nimic de a face cu crearea

- 20 Ulrike Sommer, „Archaeology and Nationalism”, in *Key Concepts in Public Archaeology*, ed. de Gabriel Moshenska, UCL Press, Londra, 2017, p. 163.
- 21 Reinhardt Koselleck, „Gibt es ein kollektives Gedächtnis?”, in *Divinatio 19* (spring-summer), 2004, p. 28.
- 22 Eugen S. Teodor, „Negustorul de vise”, în *MNIR-samizdat*, 5 martie, 2014, <http://mnir-samizdat.blogspot.ro/2014/03/negustorul-de-vise.html>, accesat la 27.10.2017.
- 23 Vezi titlul unei petiții scrise de Eugen S. Teodor în 2014: „Patrimoniul istoric național între profesionism și amatorism”, https://www.petitiononline.com/patrimoniul_istoric_national_intre_profesionism_si_amatorism, accesat la 17.11.2017.
- 24 Asta deși afirmarea excelenței cunoașterii proprii și deplângerea ignoranței celorlalți este mult mai frecventă printre cei care nu fac cercetare științifică – de exemplu, printre politicieni – decât printre cei care fac. Pentru valoarea epistemică a ignoranței, dincolo de recunoașterea limitărilor noastre, vezi Julia Driver, „The Virtues of Ignorance”, în *Journal of Philosophy*, 86(7), 1989; Stuart Firestein, *Ignorance. How It Drives Science*, Oxford University Press, Oxford, 2012; Miranda Fricker, „Epistemic Injustice and the Preservation of Ignorance”, în *The Epistemic Dimensions of Ignorance*, ed. Rik Peels și Martijn Blaauw, Cambridge University Press, Cambridge, 2016.
- 25 Vezi Pierre Bourdieu, *op. cit.*, pp. 2-3 despre scrierile despre stat: majoritatea participă la construcția lui.
- 26 Un exemplu: Sergiu Musteață oferă o definiție a patrimoniului cultural – „Patrimoniul cultural este elementul care definește într-o manieră sensibilă vechimea și originalitatea tradițiilor fiecărei comunități umane” (Sergiu Musteață, „Introducere”, în *Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic din România*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2016, p. 7) – care nu ține seama de discuțiile din afara României, deși a fost directorul unui proiect finanțat local având titlul „Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic: perspective naționale și internaționale”. Câtă vreme același autor crede că nu are rost să discutăm despre relevanța arheologiei în societatea contemporană, (Sergiu Musteață, „Let's Do Our Job Better and Then There Will Be No Reasons to Talk About the Relevancy of Archaeology”, în *Historical Archaeology* 43(4), 2009, p. 124), această lipsă de interes pare firească.

identităților. Dimpotrivă. Alături de istorici și sociologi, și inspirându-se din rezultatele lor, mulți arheologi au participat la cuprinzătoarea critică a naționalismului care s-a desfășurat în ultimii 40 de ani, cu rezultate care arată incompatibilitatea dintre cercetarea științifică și ideologiile naționale. Mai mult, arheologii au datoriat publică de a demonta miturile naționale și substraturile lor ideologice²⁰. Așa cum scria Reinhart Koselleck, gândindu-se la istorici, sarcina lor să distrugă identitățile care-i separă pe oameni și împiedică comunicarea²¹. Rolul disciplinelor nu este să asiste statul în guvernarea întemeiată pe politica identității, ci să ofere oricui dorește mijloace pentru a se apăra de ea și pentru a-și dezvolta capacități de cunoaștere.

Această obligație profesională este însă neglijată în condițiile în care câmpul politic cultivă în continuare naționalismul. Deși ar fi fost bine ca exemplul dat de Lucian Boia să fie urmat, analizele lui sunt din ce în ce mai des denigrate și li se opune o argumentație care susține că oamenii au nevoie de mituri. În viziunea unui arheolog, lucrurile arată așa: „[v]iața celor mai mulți dintre semenii noștri este prea săracă pentru a se hrăni din ea însăși. În acea lume imaginară Decebal este eroul «național» indestructibil, cel mai viteaz dintre viteji... Există o uriașă nevoie de «modele exemplare», iar simpla demolare a miturilor naționale este, în sine, o acțiune iresponsabilă, dacă nu se pune nimic în loc”²². Din păcate nici el, nici alții nu explică cum îi ajută astfel de mituri pe cei care au o viață săracă și nici nu se întreabă dacă nu cumva cultivarea lor contribuie la sărăcie, prin oferirea de povești compensatorii, care țin locul unor modele de acțiune. Autorul nu se întreabă cum ar putea fi Decebal un model pentru cineva care trăiește în Berceni, într-un apartament de 30 de metri pătrați și nici la ce ar folosi așa ceva. Ce să facă? Să renunțe la modul său de viață modest, să se proclame rege, să se mute într-o reședință fortificată și să adune un tezaur de obiecte prețioase? Oamenii au nevoie într-adevăr de modele, de oameni vii pe care să-i imite, pe care să-i poată întâlni ca să învețe de la ei, de cunoașteri pe care să le admire pentru că le înțeleg, nu de poveștile simpliste create de naționaliști. Aceste povești nu crează modele de urmat, ci idoli de adorat, cu capacități extraordinare, util asociati cu exercitarea puterii politice. Ele exprimă, încă o dată, diferența instituită de naționalism între cei care fac ceva și cei care trebuie să asculte de ei, pentru că nu-i pot nici măcar imita. Cercetătorii care doresc conservarea miturilor naționaliste obțin un dublu efect: confirmă diferența dintre cei care au nevoie de mituri și cei care sunt suficient de educați pentru a nu avea nevoie de ele, și promovează o imagine a cercetătorului în slujba „binelui comun”, adică a statului, un cercetător responsabil, gata să nu spună ce știe, dacă de asta are nevoie poporul.

Interesul arheologilor locali pentru rezistența la instrumentalizarea politică operată prin ideologia patrimoniului, decurgând în mod firesc din acumulările de cunoaștere le care au acces, este foarte redus. Binele disciplinei este asociat cu folosirea ei de către statul care garantează distanța dintre cei care au acces la cunoașterea științifică și restul oamenilor, prin reafirmarea distincției dintre profesionalism și amatorism²³, care apare ca fiind una între cunoaștere și ignoranță²⁴.

Nimic surprinzător aici. Tradiția de cercetare arheologică de la noi prețuiește crearea unei cunoașteri care nu are nici o legătură cu prezentul. Așa că posibilitățile de a-l analiza nu fac parte din ce arheologii ar trebui să știe, ceea ce face ca mulți dintre ei să înțeleagă prezentul în moduri care nu sunt derivate din vreo formă de cunoașterea științifică. Cadrele conceptuale folosite, în loc să fie cele recomandate de reflecția din interiorul disciplinelor, sunt preluate de la instituțiile de stat autorizate, legislația este confundată cu știința și autoritatea statului cu cea științifică, astfel încât avem mai degrabă încercări de a apărea competent, adecvat și util în ochii responsabililor politici, poate având în vedere și posibilitatea unor cariere de expert, decât reflecții autonome, demne de cercetători confrunțați cu pretențiile de cunoaștere ale politicienilor și cu problemele colecțiilor de obiecte adunate în muzee. Asemenea scrieri participă la reproducerea a ceea ce ar trebui să analizeze, lucru care se întâmplă destul de des atunci când cei ale căror cariere depind de instituțiile de stat se apucă să scrie despre ele²⁵. Dacă se poate observa în cercetarea arheologică o nefericită indiferență, care coexistă cu mimetisme strategice, față de felurile în care se practică disciplina dincolo de granițele țării, în materie de patrimoniu situația este și mai proastă²⁶. Arheologii nu ignoră realitățile internaționale ale discuției despre patrimoniu din rea voință. Nu este meseria lor. Meseria lor, așa cum este ea constituită la noi, le cere să accepte orice apare pe plan local ca autoritar și să folosească acele lucruri în ceea ce este perceput și prezentat ca fiind în interesul disciplinei. Și cum arheologii sunt oameni de știință, ceea ce este autoritar devine științific, printr-o transformare care indică substratul politic al opoziției dintre profesioniști și amatori. Dacă amatorii

- 27 Pentru ideea că democrația nu a fost și nu este un fel de oligarhie susținută de votul majorității, vezi Josiah Ober, „The Original Meaning of «Democracy»: Capacity to Do Things, not Majority Rule”, în *Constellations*, 15(1), 2008.
- 28 Vezi, e.g., Miranda Fricker, „Epistemic Justice as a Condition of Political Freedom?”, în *Synthese*, 190(7), 2013, despre ideea că absența dominației în materie de cunoaștere este o condiție a libertății politice.
- 29 *Codul Deontologic al Arheologilor din România*. Aprobă de Comisia Națională de Arheologie, Deva 24.05.2000, http://www.cimec.ro/Arheologie/cod_deont_arh.htm, accesat la 20.11.2017.
- 30 Vezi Ministerul Culturii. *Instrucțiune nr. 2/08.04.2016, privind regimul descoperirilor arheologice întâmplătoare*, <http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/Instrucțiuni%20nr.%2002%202016%20privind%20regimul%20descoperirilor%20arheologice%20întâmplătoare.pdf>, accesat la 07.05.2017, și *Propunere legislativă pentru completarea și modificarea Ordonanței Guvernului nr. 43/2000 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național*, republicată, https://senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L422&an_cls=2017, accesat la 20.11.2017. Este interesant că majoritatea susținătorilor acestui proiect de lege provin de la partidul de opoziție care a protestat folosind cuvintele „Nu în numele meu” și că cel mai vocal dintre deputații care au protestat în acest fel, Vlad Alexandrescu, a semnat, ca ministru al culturii, *Instrucțiunea* din 2016.
- 31 Amartya Sen, *Development as Freedom*, Alfred Knopf, New York, 2000, p. xii.

sunt condamnați pentru ignoranța lor, „oamenii sistemului politico-administrativ” nu sunt niciodată descriși ca amatori pentru că poziția lor socială interzice acest lucru. Astfel i se poate cere unui ministru, care nu știe mai nimic despre arheologie, să intervină în favoarea profesionalismului, ceea ce este probabil să și facă, având în vedere asocierea câmpului politic cu competența științifică, sursă a nenumăratelor plagiate pe care se întemeiază pretențiile de cunoaștere ale celor care ne conduc.

În aceste condiții – am impresia că situația din arheologie se întâlnește și în alte tradiții locale de cercetare științifică – indiferența față de ce ar putea să aducă disciplinele într-o echipă care are misiunea de a scrie un *Cod al Patrimoniului* pare justificată. Dacă cercetătorii nu fac altceva decât să repete ce spun politicienii și funcționarii din Ministerul Culturii, ce rost mai are să apelăm la ei? Cred totuși că ar fi meritat încercată o investigație. Numărul considerabil de tineri care și-au făcut studiile în străinătate îndeamnă la speranță și face să fie posibilă existența unor cercetători care să se fi format în tradiții de cercetare critică asupra patrimoniului cultural.

Dacă patrimoniul cultural este o alcătuire politică și nu moștenirea culturală a poporului, trebuie să ne gândim la politica pe care ne-o dorim, la rolul patrimoniului cultural și la cel al disciplinelor științifice într-o societate în care să ne placă să trăim. Dacă ne dorim o democrație, nu putem continua să susținem dreptul unora de a le impune celorlalți ce să gândească. Din păcate, discursul politic curent de la noi transmite în mod repetat ideea că participarea politică înseamnă doar mersul la vot pentru a alege oameni care se așteaptă să acceptăm orice doresc ei să facă pentru că reprezintă majoritatea²⁷. Democrația înseamnă dreptul de a participa la tot ce este de interes comun, dreptul de a gândi pe cont propriu și de a acționa în consecință, ceea ce nu se poate face dacă unii trebuie să-și subordoneze gândirea altora²⁸.

O întâmplare recentă ilustrează foarte bine problemele relației dintre reprezentare și dreptul la gândire și la acțiune proprie. Președinții celor două camere ale parlamentului nostru au emis un comunicat de presă care exprima dezacordul forului legislativ cu un comunicat al Departamentului de Stat al Statelor Unite ale Americii din 27 noiembrie, 2017. Deputați din opoziție au protestat folosind cuvintele „Nu în numele meu!”. Președinții au replicat că dreptul lor de a emite asemenea comunicate este prevăzut de regulamentele celor două camere. În această situație trebuie să alegem ce ni se pare mai bine: o reacție autorizată care nu ține seama de existența opoziției sau o afirmare a dreptului de a avea altă părere? Dorim ca cineva să acționeze în numele nostru fără ca să avem posibilitatea de a arăta că nu suntem de acord cu ce face? Dacă nu, atunci cum să înțelegem afirmația din preambulul *Codului Deontologic al Arheologilor din România* cu privire la faptul că „[a]rheologii sunt interpreții și administratorii acestui patrimoniu (este vorba despre patrimoniul arheologic) în numele semenilor lor”²⁹? Înseamnă asta că cei în numele cărora vorbim au dreptul să-și manifeste dezacordul afirmând, asemenea deputaților opoziției „Nu în numele meu”? Probabil că nu, așa cum indică un ordin al ministrului culturii care interzice amatorilor care folosesc detectoare de metale să acționeze pe cont propriu, urmat de o propunere legislativă în același sens³⁰. Asemenea reacții ar fi luate drept atacuri la adresa arheologiei, tot așa cum cele din parlament au fost declarate atacuri la adresa democrației.

Ideea că arheologii fac cercetare „în numele” celor care nu fac este unul dintre beneficiile identității naționale: faptul că aparții unei națiuni îți dă dreptul să te bucuri de ce fac alții, de la creație muzicală până la sport, doar pentru că sunt români ca și tine. Ideologia patrimoniului cultural susține această reprezentare: muzeele, cu obiectele lor de preț și clădirile impunătoare care le găzduiesc, vor să atragă vizitatori cărora să le ofere plăcerea de a vedea ce nu vor avea niciodată și de a se plimba prin clădiri în care nu-și pot imagina că ar putea locui. Implicațiile politice sunt clare: lumea care ni se propune este alcătuită dintr-un număr mic de persoane care au, știu și acționează în numele celor mulți care trebuie să se mulțumească cu admirația convenită pentru ce îi depășește. Nu „dezvoltare durabilă” generează această stare de lucruri, ci sărăcie și inapoiere programată.

Există alternative la concepția prezentată în *Tezele prealabile*. Cea mai atrăgătoare mi se pare cea care se întemeiază pe ceea ce se numește *capability approach*, o perspectivă lansată de Amartya Sen, un economist și filozof care a primit premiul Nobel pentru economie în 1998, care propune evaluarea activităților economice și politice în funcție de măsura în care ele dezvoltă libertatea oamenilor de a acționa în direcțiile pe care le aleg³¹.

Asemenea multor antropologi și sociologi care s-au ocupat de fenomenele etnice, Amartya Sen respinge ideea că lumea ar fi constituită din insule

- 32 Amartya Sen, *Reason before Identity. The Romanes Lecture for 1998*. Delivered before the University of Oxford on 17 November 1998, Oxford University Press, Oxford, 1999, mai ales pp. 7, 17-21 și 26-26.
- 33 Vezi, de exemplu, Ian Hodder, „Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-Being”, în *Anthropological Quarterly*, 83(4), 2010; Lynn Meskell, „Human Rights and Heritage Ethics”, în *Anthropological Quarterly* 83(4), 2010, și Michael Shanks, *Against Cultural Property – Heritage as Design and Wellbeing*; <http://www.mshanks.com/2012/03/04/against-cultural-property-heritage-as-design/>, accesat la 12.10.2017.
- 34 Amartya Sen, „How Does Culture Matter?”, în *Culture and Public Action: Relationality, Equality of Agency and Development*, ed. de Vijayendra Rao și Michael Walton, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 38.
- 35 Pierre Bourdieu și Loïc Wacquant, *op. cit.*
- 36 *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, <https://rm.coe.int/1680083746>, accesat la 20.10.2017; pentru țările semnatare vezi https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199/signatures?p_auth=dg2WfyCT; accesat la 10.10.2017.
- 37 În *Tezele prealabile* nu există nicio referire la drepturile omului. Ele sunt însă invocate de amatorii care vor să nu fie împiedicați să folosească detectoarele de metale, în comentarii la o petiție alcătuită de un arheolog. Acesta răspunde: „Evident, nu poate fi vorba despre «drepturile omului», drepturi «democratice» sau alte filosofeme populare” (Eugen S. Teodor, „Detecția de metal între drepturile omului și agresiune culturală”, în *Arheologia și politicile de protejare a patrimoniului cultural în România. Studii de caz*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2014, p. 56). O organizație (European Council for Metal Detecting), alcătuită din asociații de amatori care folosesc detectoare de metale din mai multe țări europene, inclusiv una din România, face referire la drepturile omului și la *Convenția de la Faro*, care încurajează participarea oricui la studierea patrimoniului cultural (vezi <http://ecmd.eu/ecmd-at-the-european-parliament/>, accesat la 10.11.2017).
- 38 „cultural heritage is a group of resources inherited from the past which people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions”.
- 39 „everyone, alone or collectively, has the right to benefit from the cultural heritage and to contribute towards its enrichment”.

identitare cu norme proprii și, deși acceptă existența unor factori care limitează capacitatea noastră de a alege o identitate, crede că ea există, că nu suntem obligați să acceptăm ce ne impun tradițiile care susțin identități subordonate, că nu suntem prizonierii culturilor în care am fost educați și că trebuie să le supunem unei examinări raționale. Orice persoană adultă și competentă are capacitatea de a pune la îndoială ce a fost învățată, iar dacă vrem să apărăm tradiții identitare, asta trebuie să fie alegerea noastră, nu să ne imaginăm că altceva n-am putea și n-ar trebui să facem. Absența acestei examinări implică renunțarea la responsabilitate și la evaluarea felului în care ar trebui să ne comportăm³².

Din această perspectivă, adoptată de nume importante ale arheologiei contemporane³³, cultura ar putea să însemne altceva decât o resursă utilă pentru cei autorizați să ne impună ce și cum să facem. Ar putea fi posibilitatea de a învăța unii de la alții, nu celebrarea sau deplângerea diferențelor³⁴. Comunicarea dintre cei care studiază patrimoniul cultural și cei care nu au pregătirea lor ar putea deveni un dialog despre ce știe și ce ar dori să știe fiecare. Atitudinea subalternă față de interesele statului ar putea fi înlocuită cu una reflexivă față de ce facem, de felul celei pe care o recomandă Pierre Bourdieu³⁵. Asta ar însemna să evităm viciul epistemic al aroganței, care la noi pare prea des să fie văzut ca un fel de meritată recompensă pentru cei care sunt cu adevărat profesioniști, să nu ne refugiem în spatele vocabularului de strictă specialitate, care este pentru unii singurul lucru care diferențiază gândirea lor de cea din afara disciplinelor, și să ne gândim la ce dă valoare cercetărilor noastre, la condițiile în care sunt generate scopurile, teoriile și metodele pe care le prețuim și să recunoaștem că suntem înclinați să reproducem acele condiții. În loc să educăm „publicul” spunând oamenilor ce ar trebui să creadă, ar fi mai bine să respectăm drepturile epistemice ale fiecăruia și să vorbim despre ce facem și despre motivele noastre. De obicei nu se întâmplă așa, arheologii din muzee vorbesc despre ce este expus, folosind pentru asta texte standardizate care nu le aparțin, nu despre artefactele pe care le-au studiat sau despre cum li se pare ce este expus din perspectiva lucrurilor pe care le știu. Când nu o fac în numele instituției la care lucrează, nu vorbesc în nume propriu, ci în numele întregii discipline, ceea ce este un fel de impostură, pentru că nimeni nu poate reprezenta întreaga disciplină. Dacă am vorbi despre ce facem, fiecare discuție cu un arheolog ar deveni mai interesantă, oricum mai interesantă decât monologurile monotone oferite de obicei, care pot fi și citite în publicațiile muzeelor destinate vizitatorilor. Un discurs impersonal și inafailibil ar fi înlocuit cu o discuție din care se poate afla câte ceva din ce știe fiecare arheolog, iar autoritatea artificială a disciplinei ar fi înlocuită cu realitatea cercetării, a sentimentelor și dorințelor inspirate de monumente. Arheologii ar trebui să nu se adreseze unui public generic, de obicei imaginat ca ignorant și inferior, ci celor pe care îi au în față, dintre care unii ar putea ști, datorită pregătirii lor profesionale, lucruri importante pentru ceea ce arheologii cred că are valoare. Dar chiar dacă nu se întâmplă așa, interlocutorii ar trebui să aibă șanse egale de a spune ce cred și ce știu. Ne trebuie o viziune largă asupra a ce înseamnă dreptul la cunoaștere, care să nu fie redus la dreptul la educație, de multe ori înțeles, mai ales în România, ca adoptare docilă a unor cunoștințe transmise autoritar. Asta se poate face prin includerea în ceea ce transmite a valorilor care definesc o cunoaștere de bună calitate, între care se numără spiritul critic și refuzul de a reduce lumea la ce știm noi despre ea.

Influența ideilor centrale din *capability approach* este vizibilă în *Convenția de la Faro*³⁶, adoptată la 27 octombrie 2005 și semnată și ratificată până acum de 17 țări. Articolul 1 declară drepturile cu privire la patrimoniul cultural ca fiind incluse în dreptul de a participa la viața culturală, așa cum a fost el definit în *Declarația Universală a Drepturilor Omului*³⁷, și subliniază faptul că păstrarea patrimoniului cultural și utilizarea sa au ca scop dezvoltarea umană și sporirea calității vieții. Patrimoniul cultural nu este o resursă rezervată statului și specialiștilor care-l pot interpreta în vederea impunerii unei identități de care oamenii au nevoie, dar nu o pot cultiva fără asistența lor, așa cum apare în *Tezele prealabile*, nu mai este o determinare din trecut a viitorului, ci este constituit din „resurse moștenite din trecut, pe care oamenii le identifică, independent de relațiile de proprietate, ca fiind o reflexie și expresie a valorilor, credințelor, cunoașterii și tradițiilor aflate în continuă schimbare” (art. 2.a)³⁸. Dreptul de acces la patrimoniul cultural este recunoscut tuturor: „toți oamenii, fie individual, fie colectiv, au dreptul de a beneficia de pe urma patrimoniului cultural și de a contribui la îmbogățirea lui” (art 4.a.)³⁹. Împotriva autorității interpretărilor oficiale, de obicei întârită cu argumente științifice prezentate ca fiind inatacabile, *Convenția* încurajează respectul pentru diversitatea interpretărilor (art. 7.a), iar participarea se face, nu prin subordonarea față de cei de la care ar trebui să învățăm ce să credem despre semnificații, ci direct: „[p]ărțile [semnatare] încurajează participarea tuturor [nu

- 40 „The Parties undertake to: a. encourage everyone to participate in: – the process of identification, study, interpretation, protection, conservation and presentation of the cultural heritage; – public reflection and debate on the opportunities and challenges which the cultural heritage represents”.
- 41 Arjun Appadurai, „The Globalisation of Archaeology and Heritage: A Discussion with A. Appadurai”, în *Journal of Social Archaeology*, 1(1), 2001, p. 48. O pledoarie pentru o arheologie care să-și accepte responsabilitățile politice, evitând atât subordona-rea față de stat, cât și cea față de interesele marilor corporații internaționale, poate fi găsită la Yannis Hamilakis, „La trahison des archéologues? Archaeological Practice as Intellectual Activity in Postmodernity”, în *Journal of Mediterranean Archaeology*, 12(1), 1999. Deși la noi dominantă este subordona-rea față de stat, imperiul mărfurilor nu este departe: Teodor Sălăgean, managerul Muzeul Etnografic al Transilvaniei, dorește „desprinderea managementului culturii de politică și de birocrație și crearea unei perspective integrate între muzee și turism. Valoarea unui muzeu, a unei expoziții trebuie să fie dată de numărul de turiști care o vizitează și de veniturile încasate.” Tot el deplânge „influența unor ong-iști, esești, artiști sau universitari” asupra deciziilor care se iau cu privire la muzee (în „Muzeele – exercițiu de autopercep-ție”, dosar coord. de Virgil Nițulescu, *Cultura*, seria a III-a, 5 [10 noiembrie], 2016, p. 13).

doar a celor calificați, educați etc.] la identificarea, studierea, interpretarea, protecția, conservarea și prezentarea patrimoniului cultural, la reflecția și dezbate-rea publică cu privire la oportunitățile și provocările reprezentate de patrimoniul cultural” (art. 12.a)⁴⁰.

O discuție extinsă asupra acestei convenții ar fi foarte utilă în contextul actual al preocupărilor cu privire la patrimoniul cultural de la noi. S-ar putea clarifica poziții, am putea să examinăm împreună argumentele pentru păstrarea subordonării lui față de politica identității și cele contra. Am putea căuta împreună un viitor pentru patrimoniul cultural care să evite opțiunile pe care lumea contemporană pare să le impună: fie să acceptăm să fim sclavi în imperiul mărfurilor, fie să fim marionete ale statului⁴¹.

Conceptualizările din *Tezele prealabile* nu par susținute cu entuziasmul cuiva care s-a gândit bine la ele. Mai degrabă par un produs al rutinei și al obișnuinței de a merge pe un drum bătătorit. Dar lucrurile se schimbă repede. Dominația prin cunoașterea autorizată de stat funcționează din ce în ce mai prost. Putem susține în continuare ce spun persoanele autorizate, să le sporim prestigiul, să le acordăm exclusivități, dar nu vom reuși mare lucru pentru că lumea are acum acces la posibilități de informare noi, extrem de cuprinzătoare, care depășesc orice ar putea oferi statul. Un profesor poate încerca să-și domine studenții cu un curs autoritar, dar aceștia pot citi prin internet mai multă literatură științifică decât poate el să cuprindă, pot urma cursuri gratuite oferite de marile universități ale lumii și pot chiar să plece pentru a studia la ele. Oferta de identitate a ideologiei patrimoniului cultural trebuie retrasă nu numai pentru că nu este benefică, ci și pentru că cei interesați de ea sunt tot mai puțini, dovadă muzeele goale și monumentele însingurate. Pe internet și la televizor există alte surse de dezvoltare personală, mai atractive, ușor accesibile, chiar dacă, nu de puține ori, la fel de nocive. Patrimoniul cultural ar putea să devină ocazia de a ne întâlni pentru a discuta despre cum ne sunt influențate existențele de trecut mai apropiat sau mai îndepărtat, despre câtă libertate avem de a ne construi vieți diferite de cele ale părinților noștri, despre trecut ca resursă de dezvoltare a curiozității, a deschiderii spre necunoscut, spre nenumăratele lucruri pe care nu le știm despre clădiri și obiecte, spre posibilitățile de cunoaștere create în disciplinele implicate, inclusiv spre analiza modurilor în care instituțiile care se ocupă de patrimoniul cultural l-au folosit pentru a susține politici care ar merita abandonate. Probabil, monumentele ar fi mai bine apărate de dorința noastră de a ști mai mult despre ele, decât de pretenția unora că știu tot ce este de știut.

Bibliografie

- Appadurai, Arjun. „The Globalisation of Archaeology and Heritage: A Discussion with A. Appadurai”, în *Journal of Social Archaeology*, 1(1), 2001, pp. 35–49.
- Bauman, Zygmunt, „Soil, Blood and Identity”, în *Sociological Review*, 40(4), 1992.
- Benjamin, Walter, *Gesammelte Schriften*. V.1–2, ed. de Rolf Tiedemann, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1991.
- Borzin, Aurelia, „Interviu. Dan Puric: «O mare parte din popor a devenit populație, adică fără conștiință», în *Național*, 7 aprilie, 2014, <http://www.ziarulnational.md/interviu-dan-puric/>, accesat la 20.11.2017.
- Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*, ed. de John B. Thompson și trad. de Gino Raymond și Matthew Arnold, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1991.
- Bourdieu, Pierre. „Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field”, trad. de Loïc Waquant și Samar Farage, în *Sociological Theory*, 12(1), 1994, pp. 1–18.
- Bourdieu, Pierre și Chartier, Roger, *The Sociologist and the Historian*, trad. de David Fernbach, Polity Press, Londra, 2015.
- Bourdieu, Pierre și Wacquant, Loïc, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge, 1992.
- Crăciunescu, Adrian, „Codul patrimoniului cultural ca necesitate pentru România”, în *Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic în România și Republica Moldova*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2016.
- Derrida, Jacques, *Spectres de Marx. L'Etat de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Éditions Galilée, Paris, 1993.
- Driver, Julia. „The Virtues of Ignorance”, în *Journal of Philosophy*, 86(7), 1989, pp. 373–384.
- Firestein, Stuart, *Ignorance. How It Drives Science*, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Fricker, Miranda, „Epistemic Justice as a Condition of Political Freedom?”, în *Synthese*, 190(7), 2013, pp. 1317–1332.
- Fricker, Miranda, „Epistemic Injustice and the Preservation of Ignorance”, în *The Epistemic Dimensions of Ignorance*, ed. de Rik Peels și Martijn Blaauw, Cambridge University Press, Cambridge, 2016.
- Hamilakis, Yannis, „La trahison des archéologues? Archaeological Practice as Intellectual Activity in Postmodernity”, în *Journal of Mediterranean Archaeology*, 12(1), 1999, pp. 60–79.
- Hodder, Ian, „Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-Being”, în *Anthropological Quarterly*, 83(4), 2010, pp. 861–882.
- Koselleck, Reinhardt, „Gibt es ein kollektives Gedächtnis?”, în *Divinatio 19 (spring-summer)*, 2004, pp. 23–28.
- Meskel, Lynn, „Human Rights and Heritage Ethics”, în *Anthropological Quarterly* 83(4), 2010, pp. 839–859.
- Musteață, Sergiu, „Let's Do Our Job Better and Then There Will Be No Reasons to Talk About the Relevancy of Archaeology”, în *Historical Archaeology* 43(4), 2009, pp. 122–124.
- Musteață, Sergiu, „Introducere”, în *Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic din România*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2016.
- Nițulescu, Virgil (coord.), „Muzeele – exercițiu de autopercepție”, în *Cultura*, seria a III-a, 5 (10 noiembrie), 2016, pp. 11–16.
- Ober, Josiah, „The Original Meaning of «Democracy»: Capacity to Do Things, not Majority Rule”, în *Constellations*, 15(1), 2008, pp. 3–9.
- Palincaș, Nona, „Arhaeological Heritage Between the Public and Romanian Archaeology in the Age of Manele”, în *Caiete A.R.A.*, 7, 2016, pp. 17–27.
- Richter, Gerhard, *Inheriting Walter Benjamin*, Bloomsbury, Londra, 2016.
- Roxin, Daniel, „România și revoluția conștiinței”, în *Basarabia literară*, 5 octombrie, 2013.
- Sen, Amartya, *Reason before Identity. The Romanes Lecture for 1998. Delivered before the University of Oxford on 17 November 1998*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Sen, Amartya, *Development as Freedom*, Alfred Knopf, New York, 2000.
- Sen, Amartya, „How Does Culture Matter?”, în *Culture and Public Action: Relationality, Equality of Agency and Development*, ed. de Vijayendra Rao și Michael Walton, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Shanks, Michael, *Against Cultural Property – Heritage as Design and Wellbeing*, <http://www.mshanks.com/2012/03/04/against-cultural-property-heritage-as-design/>, accesat la 18.12.2017.
- Smith, Laurajane, *Uses of Heritage*, Routledge, Londra, 2006.
- Smith, Laurajane și Waterton, Emma, „There Is No Such Thing as Heritage”, în *Taking Archaeology out of Heritage*, ed. de Emma Waterton și Laurajane Smith, Cambridge Scholars Press, Newcastle-upon-Tyne, 2009.
- Sommer, Ulrike, „Archaeology and Nationalism”, în *Key Concepts in Public Archaeology*, ed. de Gabriel Moshenska, UCL Press, Londra, 2017.
- Teodor, Eugen S., „Detectia de metal între drepturile omului și agresiune culturală”, în *Arheologia și politicile de protejare a patrimoniului cultural în România. Studii de caz*, ed. de Sergiu Musteață, Editura Arc, Chișinău, 2014.
- Teodor, Eugen S., „Negustorul de vise”, în *MNIR-samizdat*, 5 martie, 2014, <http://mnir-samizdat.blogspot.ro/2014/03/negustorul-de-vise.html>, accesat la 27.12.2017.
- Teodor, Eugen S., *Patrimoniul istoric național între profesionism și amatorism*, https://www.petitiononline.com/patrimoniul_istoric_national_intre_profesionism_si_amatorism, accesat la 11.10.2017.
- Teodor, Eugen S., *Apel către arheologi*, https://www.petitiononline.com/apel_catre_arheologi, accesat la 17.10.2017.
- Urechia, V.A., *Istoria scolelor de la 1800–1864*, vol. 2, Imprimeria statului, București, 1892.
- ***, *Codul Deontologic al Arheologilor din România. Aprobă de Comisia Națională de Arheologie*, Deva 24.05.2000, http://www.cimec.ro/Arheologie/cod_deont_arh.htm, accesat la 20.10.2017.

***, *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, <https://rm.coe.int/1680083746>, accesat la 20.10.2017.

***, Ministerul Culturii. *Instrucțiune nr. 2/08.04.2016. privind regimul descoperirilor arheologice întâmplătoare*, <http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/Instructiuni%20nr.%2002%202016%20privind%20regimul%20descoperirilor%20arheologice%20intamplatoare.pdf>, accesat la 07.05.2017.

***, Propunere legislativă pentru completarea și modificarea *Ordonanței Guvernului nr. 43/2000 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național*, republicată, https://senat.ro/legis/lista.aspx?nr_cls=L422&an_cls=2017, accesat la 20.10.2017.

***, *Strategia națională de apărare a țării pentru perioada 2015–2019. O Românie puternică în Europa și în lume*, 2015, http://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf, accesat la 23.10.2017.

***, *Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național*, http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/TEZE_PREALABILE_CODUL_PATRIMONIULUI_fin041016.pdf, accesat la 20.10.2017.